

Ժ.01.00

Գրականություն

ԱՆՀԱՏԻ ԵՐԿԱՏՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ Պ.ԶԵՅԹՈՒՆՅԱՆԻ, «ԿԼՈԴ ՌՈԲԵՐՏ ԻԶԵՐԼԻ» ՎԵՊՈՒՄ

Արտակ ՂՈՒԼՅԱՆ, Համլետ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ ժամանակ, ազատություն, անհատ, հասարակություն, երկատու, երկաշխարհություն, երկվորություն, նմանակ, շրջանակ, ներաշխարհ, ֆանտազիա, իրականություն:

Ключевые слова: романтизм, свобода, личность, общество, раздвоение, двоемирие, двойственность, двойник, рамка, внутренний мир, фантазия, реальность.

Key words: romanticism, freedom, individual, society, split personality, dual reality, duality, doubleganger, frame, inner world, fantasy, reality:

А.Гулян, Г.Мартиросян

ПРОБЛЕМА РАЗДВОЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В РОМАНЕ ПЕРЧА ЗЕЙТУНЦЯНА «КЛОД РОБЕРТ ИЗЕРЛИ»

Тема дуализма нашла свое отражение еще в древних мифах, сказках и других жанрах фольклора. В поэзии, однако, этот феномен первый раз нашел свое уникальное художественное воплощение в творчестве великого армянского мыслителя Григора Нарекаци, в частности, в Книге скорбных песнопений. Позже двойник (двойники) стал главным героем у представителей романтизма.

В армянской литературе использования принцип сходства мировоззрений двойников в большом количестве можно встретить в творчестве яркого представителя поколения 60-х П.Зейтунцяна. Его роман „Клод Роберт Изерли“ тоже построен на мотиве двойничества.

A.Ghulyan, H.Martirosyan

THE PROBLEM OF SPLIT PERSONALITY IN «KLOD ROBERT IZERLY» BY PERCH ZEYTUNTCYAN

The theme of duality found its reflection even in the ancient myths, tales and other genres of folklore. But in poetry, this phenomenon first found its unique artistic expression in the works of the great Armenian thinker Grigor Narekatsi, particular in his poem The Book of Lamentations. Later a „double“ must have become the protagonist in the writings of the representatives of Romanticism.

In Armenian literature the use of the principle of similarity of worldviews can be largely found in the creations of the bright representative of the 60s Perch Zeytuntsians. His novel Klode Robert Izerli is also written on the theme of duality.

Նմանակի, երկաշխարհության մոտիվները արտացոլվել են հին առասպելներում, հեքիաթներում, բանահյուսության այլ ժանրերում: Ֆենոմենը, սակայն, առաջին անգամ չափազանց խոսքում գեղարվեստական բացառիկ մարմնավորում ստացավ հայ մեծ մտածող Գ. Նարեկացու ստեղծագործությունում, մասնավորապես «Մատյան ողբերգության» պոեմում, իսկ հետագայում պետք է դառնար ժամանակակից ներկայացուցիչների ստեղծագործության գլխավոր հերոսը: Հայ գրականության մեջ նմանակների տարբեր կերպարների (որոնք առանձնացվում են աշխարհատեսության ընդհանրությունների սկզբունքներով) առավել հաճախ հանդիպում ենք 60-ականների վաղ ներկայացուցիչ Պ. Զեյթունցյանի արձակուրդ: Նրա «Լյուդ Ռոբերտ Իզերլի» վեպը նույնպես կառուցված է երկատված անհատի մոտիվի հենքի վրա:

Երկատված մարդու գիտակցության երկվորյան հիմնահարցը դարձրել է շարունակ հուզել է ոչ միայն հոգեբաններին, այլև փիլիսոփաներին, գրողներին, նկարիչներին:

Մարդկային հակասական բնության և տիեզերքի բազմաշերտ համակարգի մասին պատկերացումները մարմնավորվել են դեռևս միջերում և բանահյուսության մեջ, մասնավորապես դուալիստական միջերում, որոնք արտացոլում են երկու հակադիր նախասկիզբների գոյությունն ու անհամատեղելիությունը (երկու հերոս, որոնցից մեկը մարմնավորում է դրականը, գեղեցիկը, իսկ երկրորդը՝ բացասականը, այլանդակը. վերջինս քանդում է իր դրականի ստեղծածը, թշնամին է ամեն տեսակ գեղեցիկի ու վեհի) [1]:

Հին ժամանակներից սկսած այդ հիմնական դիմադրող քննարկման առարկա է եղել նաև գրողների համար, որոնք իրենց գործերում ստեղծում էին երկաշխարհության և նմանակների կերպարներ: Գրականագիտության մեջ ընդունված է համարել, որ այս ֆենոմենը փիլիսոփայական-գեղարվեստական տեսանկյունից ամենայն խորությամբ սկսեց գիտակցվել հենց ժամանակակից շրջանում,

հատկապես գերմանական ժամանակակից պաշտոնական հեղինակավորված ժառանգությունում, որպիսին է Հոֆմանն է [2]: Մինչդեռ տեղին է նկատել, որ նույն երկատված անհատի կերպարը ժամանակակից գրականությունից շուրջ 8 դար առաջ արդեն կերտել էր հայ հանճարեղ մտածող Գրիգոր Նարեկացին, մասնավորապես բոլոր ժամանակների գլուխգործոց համարվող «Մատյան ողբերգություն»-ում:

«Ժամանակի մեծերի ողբերգության ակունքներից մեկն էլ աշխարհի երկատվածության գիտակցումն է: Այն տարածվում է բնության, հասարակության ու անհատի վրա»- գրել է Ս.Մխիթարյանը իր «Մարդու կատարելության պահանջը Գրիգոր Նարեկացու մատյանում» հոդվածում [4]:

Երկու ըմպանակ ունի ձեռքերում,
Մեկն արյունով լի, մյուսը կաթով.
Երկու բուրվառներ կայծակնացնցուղ,
Մեկը՝ խնկաբույր, մեկը՝ ճենճահոտ.
Անոթներ, երկու համեմունք կրող,
Մեկը՝ քաղցրություն, մեկը՝ դառնություն.
Զույգ բաժա կ, երկու պարունակությամբ,
Մեկը՝ արտասուք, մյուսը՝ ծծումբ.
Գավաթներ, բռնած մատների ծայրով,
Մեկի մեջ՝ գինի, մյուսում՝ լեղի:
Տեսնում է բազված զույգ ներհակ դռներ,
Մեկը՝ դեպի լաց, մեկը՝ վրիպում.
Հակառակագործ երկու հոգոցներ,
Մեկն արծարծում է, մյուսը՝ շիջում.
Աչքերի խոժոռ հայացք երկդիմի,
Մեկն՝ անզգալի, չնչին ողորմամբ,
Մյուսը՝ ցասմամբ, ժանտ ու անողորմ.
Բարձրացած երկու ահեղ բազուկներ,
Մեկն՝ հարվածելու,
Մեկը՝ մերժելու.

Մի դեմք, երկակի արտահայտությամբ՝
Տխուր ու ցասկոտ... (ԲԱՆ Լ, էջ 206)

Նարեկացուն՝ որպես իր պոեմի քնարական հերոսի, երկատված մարդու հոգեմիճակը ստիպել է միշտ լինել ելք գտնելու տաժանակիր որոնումների մեջ:

Նիրհում եմ՝ մինչդեռ արթուն եմ,
Թմրում եմ՝ մինչդեռ զգաստ եմ երեւում,
Բարեպաշտությանս մեջ գայթակղվում եմ,
Եվ վրիպում՝ մինչդեռ աղոթում եմ,
Ընթանալիս՝ հանկարծ կանգ եմ առնում,
Հագիվ արդարացած՝ մեղանչում եմ,
Ու դեռ նոր խաղաղված՝ վրդովվում դարձյալ,
Մինչդեռ արշավում եմ առաջ՝ դեպի ետ եմ հակամիտում,
Ու քայլելիս՝ կրունկիս վրա դառնում եմ ետ,
Լույսի հետ՝ մի մաս խավար եմ կցում,
Օշինդր եմ խառնում քաղցր համի հետ,
Բարիքների կուղի հետ եմ վ չարիքներ եմ հյուսում,
Հագիվ կանգնած՝ կրկին գլորում եմ,
Ծաղկում եմ ու չեմ տալիս պտուղ,
Ասում եմ ու չեմ գործադրում,
Խոստանում եմ ու չեմ կատարում,
Ուխտում եմ ու չեմ վճարում... (ԲԱՆ ՀԱ, էջ 489)

Եվ նման բազմաթիվ հատվածներ կարելի է մեջբերել «Նարեկ»-ից, որոնք վկայում են ժամանակներից դարեր առաջ հայ գրականության մեջ երկաշխարհության և երկվության մոտիվի հիմքի վրա կառուցված գեղարվեստական կատարյալ ստեղծագործության առկայության մասին: Ինչ վերաբերում է ժամանակակից գրականության մեջ երկատված անհատին գլխավոր հերոս դարձնելուն,

համոզմամբ, Կլոդ Իգերլիի պրոբլեմը, որը՝ համաշխարհային պրոբլեմ է և արտացոլում է խոհի բախումը 20-րդ դարի կատաստրոֆիկ իրադարձություններին, «նրա էթիկական-փիլիսոփայական մեկնակետը կարող է զբաղեցնել նաև հայ գրողին», բայց, եթե Ձեյթունցյանը «երկի փիլիսոփայական և հոգեբանական նստվածքները շաղախներ հայ ժողովրդի պատմական ճակատագրի փորձով, այսինքն համաշխարհային ու համամարդկայինը բեկեր ազգային հոգեբանության մեջ, թերևս չէր լինի այն խզումը, որ առկա է ձևի պայմանականության և մտադրության գեղարվեստական լուծման մեջ» [11]:

Այնուհետև վեպին անդրադարձան շատերը, տարբեր տեսանկյուններից և տարբեր հարթությունների վրա դիտարկելով այն գրելու շարժառիթները, վեպում անհատի հիմնախնդիրն ու դրա լուծման զեյթունցյանական հնարքները, սակայն թերևս ոչ բոլորը նկատեցին կամ չգանկացան նկատել մի շատ կարևոր հանգամանք՝ այն նորարարությունը, թարմությունը, որ այս ստեղծագործությամբ պիտի բերեր Ձեյթունցյանը հայ գրականության մեջ: «Պերճ Ձեյթունցյանը «առօրյա հոգսերը» թողած, ինչու՞ անդրադարձավ այդ խնդրին, գրում է Ֆ.Մելոյանը,- ինչպե՞ս հղացավ իր վեպը. թեման ինքնին հետաքրքիր է, թե՞ «դարիս ցնցող ողբերգությունը» նյութի մատուցման նոր ձևերի, նոր արտահայտչամիջոցների օգտագործման հնարավորություններ էր ընձեռում» [12]: Իսկ ըստ Հ. Մարգարյանի, պատճառը պայմանավորված էր նյութի թելադրանքով: «Խնդիրն այն է,- «Ժամանակակից վեպը» հոգվածում գրում է գրականագետը,- որ սկսած «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլի» վեպից՝ հեղինակը ձեռնամուխ եղավ միջազգային ներկա իրադրությամբ պայմանավորված մի շարք էական պրոբլեմների մշակման: Նրա ստեղծագործությունները ստացան քաղաքական ընդգծված հնչեղություն» [13]:

Մինչդեռ հենց «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլիով» Ձեյթունցյանի ստեղծագործության մեջ պիտի սկիզբ դրվեր ներկատված հերոսի հոգեվերլուծությանը: Այս մոտիվը նորություն էր շատերի համար և դա է պատճառը, որ Ձեյթունցյանի այս շրջանի ստեղծագործությունը սկսեց գնահատվել նույնիսկ որպես աբսուրդ: «Աբսուրդը չի կարելի թարգմանել **անհեթեթություն**, - արդարացիորեն նկատել է Ն.Ադալյանը,- այն անթարգմանելի է. դա քառսն է, որը յուրաքանչյուր ակնթարթ պետք է վերահսկվի տրամաբանող մտքի կողմից թերևս ավելի զգաստ կերպով, քան ուրիշ շատ ու տարբեր դեպքերում: Սրա մեջ է ինքնահաստատումը, որ նկարագրված նյութը դարձնում է, այնուամենայնիվ, հասկանալի ու ամբողջական» [14]:

Ով էր Կլոդ Ռոբերտ Իգերլին և ինչու էր հենց նրան ընտրել որպես գլխավոր հերոս: Առաջին հայացքից մի սովորական զինվոր, որ բազմաթիվ իր նմանների պես անմիջականորեն մասնակցություն էր ունեցել հարյուր հազարավոր մարդկանց սպանության մեջ, բայց պարզապես բացառիկներից, որ ճանաչում են իրենց մեղքը: Ավելի քան 200 հազար անմեղ մարդկանց սպանության մեջ իր մասնակցության համար պատասխանատվության գիտակցումն է, որ Իգերլին հրաժարվում է կանգնել ամերիկացի ժողովրդի առջև իբրև ազգային հերոս:

«Ես այն մայրն եմ,- իր մասին գրել է Իգերլին,- որ հրաման արձակեց թուրք զինվոր Վիրտիմայի վրա... Ես չկարողացա մոռանալ այդ արարքը, որն ինձ պատճառեց դաժան տանջանքներ, որովհետև գիտակցում եմ մեղքս» [15]: Այստեղ գրողը հիանալի վարպետությամբ նկարագրում է հերոսի նրկվությունը, նրկատված բնությունը, այստեղից է սկսվում հերոսի ողբերգությունը: Իգերլին զանկանում է, որ իր գործած մեղքը հասարակությունը նույնպես ճանաչի և դատապարտի, մինչդեռ դեպքերի զարգացումը արդեն հուշում է դրա անհնարինության մասին: Արդյունքում Կլոդ Ռոբերտ Իգերլին հայտարարվում է հոգեկան հիվանդ: Թերևս, այս պարագայում առիթ հանդիսացավ նաև իր՝ նրիտասարդ օդաչուի տարօրինակ վարքը. հավատարիմ իր սկզբունքին և ընդդիմանալով հասարակական կեղծ կարծիքին, զանկանալով իրեն տանջող հիմնահարցերի, տառապանքների վրա հրավիրել շրջապատի ուշադրությունն, այլև հասնելու իր գործած մեղսագործության համընդհանուր ճանաչմանը (հետևաբար և՛ ինչ-որ պատժի)՝ ազգային հերոսը գնում է բոլորովին ուրիշ քայլերի՝ գողություններ, կողոպուտներ, անկարգություններ և այլն: Այս «ճարահաստյալ գործողությունների» արդյունքում Ռոբերտ Կլոդ Իգերլին շուտով հայտնվում է բանտում, իսկ կարճ ժամանակ անց՝ հոգեբուժական հոսպիտալում: Եվ չնայած վիճնացի փիլիսոփա Գյունտեր Անդերսի ընվզումներին՝ հղված նամակներին առ միջազգային մամուլ, նախագահ Քեննեդի, գործով քննող դատարան, Իգերլինն բուժող բժիշկներ, ինչպես նաև իշխանություններին և հասարակական կազմակերպություններին ուղղված Իգերլիի դիմումներին, այնուամենայնիվ, վերջինս դուրս չգրվեց հոսպիտալներից: Նա այդպես էլ պահվեց այնտեղ որպես «կամավոր հաճախորդ», իսկ իրականում՝ որպես կալանավոր: Զինվորական իշխանությունների նպատակն ակնհայտ էր. Իգերլինն մեկուսացնել հասարակությունից, խանգարել նրան իր համոզմունքներն արտահայտելու, սակայն թաքցնել ճշմարտությունը Կլոդ Ռոբերտ Իգերլիի մասին նրանց չհաջողվեց: «Նրանք շատ ուրախ կլինեին, եթե կարողանային «բերանս փակել», - գրել է Իգերլին [16]:

Ուշագրավ են նաև կյանքի մասին Իզերլիի մտորումները պառլամենտի անդամ ճապոնացի քահանային գրված նամակում«...ապրել թեկուզև ամենադժվար կյանքով, բայց կատարել իր պարտքը. օգնել բոլոր մարդկանց, լինեն դրանք կարմիր, սպիտակ, սև թե դեղին, ապահովել նրջանիկ կյանքով, առանց վախի, առանց աղքատության, առանց տգիտության և ստրկության... Դաժանությունը, ատելությունը, բռնությունը, անարդարությունը երբեք չեն ստեղծի պայծառ ապագա ո՛չ հոգևոր, ո՛չ բարոյական և ո՛չ էլ նյութական: Պայծառ ապագայի միակ ճշմարիտ ճանապարհը ստեղծագործ սերն է, վստահությունը, եղբայրությունը...» [17]:

Զեյթունցյանն այստեղ վարպետորեն իրար է միահյուսել իրականն ու ֆանտաստիկը, պատմականն ու գեղարվեստականը, վավերագրականն ու պայմանականը, ուր միասին գործում են գեղագիտական բազմաբնույթ և բազմազան բնավորությունների տեր հերոսներ՝ Կոդ Ռեբերտ Իզերլի, նրա հայրը, Լիլի, Գյունտեր Անդերս, Նապոլեոն Բոնապարտ, նախարար Վիլհելմ Իքս, Ատոմային և Ջրածնային ռումբերի Հայրեր և ուրիշներ: «Որքան էլ այդ համատեղումները մի ինչ-որ տեղ խախտում են ոճի միասնությունը,- գրում է Ս. Սարինյանը,- այնուամենայնիվ իբրև փորձ և իբրև իրացում ինքնին գեղարվեստական թարմություն են բերում հայ արձակին: Գրողը փորձում է լուծում տալ հասարակություն և անհատ, հանցանք և պատիժ, բարոյականություն և խիղճ ըմբռնումներին՝ 20-րդ դարի հասկացողությամբ» [18]:

Դժվար ու տաժանակիր է երկատված հերոսի անցած ուղին՝ ազգային հերոսից մինչև «խելագար», դատապարտված մշտական հալածանքի, ուղի, որը ձգվում է սեփական Ես-ի խորապես գիտակցումից մինչև կյանքի իմաստի ճանաչումը: Նա ինքնագնաձի, ինչպես նաև հասարակության դեմ պայքարի միջոցով հասնում է ինքնաճանաչման՝ հոգեբանական այդ բարդ գործընթացի արդյունքում դառնալով մարդկային - բարոյական վերածնության հիմքը: Անհատ և հասարակություն, բանական մարդ և մարդ-պտուտակ, մեղքի կոպիլեսի գիտակցմամբ ինքնաճանաչման հասած անհատն ընդդեմ ոճրագործ հասարակության: Ահա այն առանցքը, գաղափարը, որը, գեղարվեստորեն մարմնավորվելով, վերածվում է մի զգաստացնող ճիչի՝ ընդդեմ բռնության ու անարդարության, ընդդեմ մարդու ազատությունն ու անկախությունը շղթայողների: Պետք է նկատել, որ Զեյթունցյանը, ըստ ամենայնի, գտել է կենսական նյութը, որի հենքի վրա էլ կառուցել է ստեղծագործությունը և տվել նրան գեղարվեստական իմաստավորում: Անդրադառնալով կենսական նյութի և գրականության փոխհարաբերությանը՝ Զեյթունցյանը գրում է. «Ինձ թվում է, որ մեր արձակը կենսական նյութի հետ հաճախ կապվում է մի կարճ և ուղիղ գծով. նյութը մինչև գրականություն հասնելը մեծ մասամբ չի իմաստավորվում, փոխակերպման չի ենթարկվում հեղինակի կողմից, չի «հարմարվում» գրողի սեփական տեսանկյանն ու մեկնաբանությանը և, ի վերջո, չի վերածվում պոեզիայի: Ստացվում է, «կյանք՝ ինչպես որ կա»: Չկա արվեստի մյուս՝ երկրորդ աստիճանը՝ կյանք՝ ինչպես ինքը ես տեսնում, և հաջորդը, ավելի բարդը՝ ինչպես ես ընկալում կյանքը և ինչ ես մտածում այդ մասին» [19]:

Հիրավի շատ խորն է Զեյթունցյանի հերոսի ճգնաժամը . «Ես կբաժանվեմ: Ես կդառնամ երկու հոգի: Մեկն իմ մեջ, մյուսն ինձանից դուրս: Համլետ և Դոն Կիխոտ»: Իզերլին երկատված է, տրոհված է մասերի: Նրա բազմաթիվ նմանակների կարելի է հանդիպել վեպում, որոնք բոլորը պայքարում են հենց իր դեմ: Օրինակ՝ իրեն սպասարկող ռոբոտները, ճառագայթահարված աղջիկները և այլն: Կատարած հանցանքի, մեղքի, պատասխանատվության զգացումը Իզերլիին ակամա «դարձնում է» Հիրոսիմայի զոհներից մեկը: «Դուք ևս այնպիսի զոհ եք, ինչպիսին և մենք», -ասում են ճառագայթային ակտով հիվանդ երեսուն աղջիկները, նույնն է ասում նաև Գյունտեր Անդերսը, նույն միտքն է հասատատում նաև Նապոլեոն Բոնապարտը, որը վեպում հանդես է գալիս որպես մի հավաքական խորհրդանիշ՝ իր մեջ ներառելով բոլոր դարերի բռնակալներին և ոճրագործներին՝ Նեյրոն, Հուլիոս Կեսար, Թալմաթ, Հիտլեր, Ստալին...:

Ի դեպ, Նապոլեոնին որպես բռնակալի պայմանական կերպար ներկայացնելու գործում Զեյթունցյանը առաջինը չէր. Նապոլեոնը նաև Պուշկինի «Դեպի ծովը» բանաստեղծության հերոսներից է, որտեղ նա պատկերվում է որպես անհատի ազատության թշնամու հավաքական կերպար. «Где капля блага, там на страже Уж просвещение иль тиран» [20].

Զեյթունցյանի վեպում Նապոլեոնը արդարացնում է Իզերլիի ոճրագործությունը՝ բացառելով մարդու ազատությունը, անհատին ընդհանրապես. «Դու կատարող ես... քեզ ոչ ոք իրավունք չունի մեղադրելու: *Դու ինքդ էլ չունես* (ընդգծումը՝ Ա.Ղ.): ...Եթե յուրաքանչյուր կատարող մտածի, աշխարհում ոչինչ չի կատարվի» [21]:

Հիրավի, որքան ուժգնանում է «հասարակության» ճնշումը, այնքան ավելի շոշափելի է դառնում անհատի երկատման խնդիրը, և ներաշխարհում անընդհատ բորբոքվող հոգեբանական ճգնաժամը հետզհետե մղում է ինքնասպանության, ինչը, սակայն, կանխվում է Անդերսի նամակի շնորհիվ:

Վեպում Իզերլիի գլխավոր նմանակը Ջո Սթիբորիքն է: Նա վերջում խոստովանում է իր անգործությունը փառքի ճանապարհին. «Ճիշտ է, Բոք, բայց ես վախկոտ եմ: Հասկացիր, դու

պարտավոր են հասկանալ, որ են վախկոտ են: Ես ուզում եմ լավ ապրել ...Փառքն ինձ դուր է գալիս... Մի՛ մեղադրիր, Բոբ... Աշխատի՛ր հասկանալ... Չէ՞ որ այս բոլորը... մարդկային բաներ են... Ես չեմ առարկում, քո արածն էլ է մարդկային... Ես նույնիսկ նախանձում եմ քեզ, բայց... Ինձ երբեմն դուր է գալիս, որ են մենակ եմ մնալու... Ես սոսկում եմ այդ ստոր մտքից... Ես ինձանից եմ վախենում... հանկարծ մի օր են էլ խոճի խայթ գգամ»[22]:

Իսկ հասարակությունը, որ սկզբում անվերջ մխիթարում էր, ներշնչում, հուսադրում («Դու կատարող ես, քեզ ոչ—որ իրավունք չունի մեղադրելու, դու ինքդ էլ չունես» կամ «նրանք զոհեր են, իսկ զոհեր միշտ եղել են և կլինեն: Նրանք հերոսներ են, ամենախկական հերոսներ»), արդեն ինքնաճանաչման հասած Իգերլիին սկսում է հալածել: Նրա ինքնաճանաչող խոստովանությանը. «ես հերոս չեմ, ես հանցանք եմ կատարել, ես սպանել եմ երկու հարյուր հազար մարդ», հասարակությունը պատասխանում է ոստիկանների ծեծով և բանտարկությամբ: Իգերլին ամենայն արժանապատվությամբ է տանում բոլոր հալածանքները: Նրան նույնիսկ արձան են կանգնեցնում, իսկ իբր բուժելու նպատակով նստեցնում են տիեզերանավ և արտորում Թյունիկ մոլորակ: Սակայն Բոբը չի դադարում ինքնագնումը, որի միջոցով և հասնելով իր «նա»-ի բացարձակ բացահայտմանը, արդեն իրավունք է վերապահում մեղադրել առաջին հերթին հասարակությանը, այն հասարակությանը, որի կամա, թե ակամա զոհն է դարձել ինքը: Թյունիկ մոլորակում, ուր շարունակվում է դեպքերի զարգացումը, ավելի տեսանելի է դառնում Ջեյթունցյանի ընտրած պայմանականությունը: Ելնելով Իգերլիի կենսագրական փաստերից՝ Թյունիկ մոլորակն այստեղ հանդես է բերված իբրև խորհրդանիշ այն հոգեբուժական հոսպիտալների, ուր երկար տարիներ, ինչպես վերում նշեցինք, պահվել էր որպես «կամավոր հաճախորդ», ինչպես նաև՝ Իգերլիի հոգեկան ու բարոյական որոնումներն են այստեղ ամփոփված:

Այնուամենայնիվ, Իգերլին կարողանում է իր մեջ ուժ գտնել և հաղթահարել բոլոր դժվարությունները: Նա վերադառնում է Թյունիկից՝ կատարելու համար իր պարտքը մարդկության հանդեպ: «Ես վերադառնում եմ երկիր, վերադառնում եմ քսաներորդ դար: Ինձ հետ է նաև կինս, -ասում է Կլոդ Ռոբերտ Իգերլին, - ...Մենք պիտի աշխատենք և վաստակենք մեր հանապազօրյա հացը: Մենք պիտի վարենք մեր հողամասը և աճեցնենք պոմիդոր, դդում և կարտոֆիլ» [23]:

Լավատեսությունն, ի դեպ, գերիշխում է Ջեյթունցյանի գրեթե բոլոր ստեղծագործություններում: Եվ այս ամբողջ պատմությունն էլ հումանիստ գրողը ներկայացնում է իբրև XX դարի լեզենդ, որը չի եղել երբևէ. «Այս վեպի հիմքում ընկած է մի լեզենդ, որ ծնվել է մոտավորապես քսաներորդ դարում, - ստեղծագործության յուրովի մոտքում գրում է Ջեյթունցյանը, - ըստ այդ լեզենդի՝ մարդիկ ստեղծել են մի այնպիսի գերիզոհ գեներ, որ տեղնուտեղը կործանել է մի ամբողջ քաղաք իր հազարավոր բնակիչներով: Կարդալով այս տողերը, կարելի է բացականչել. *ինչ լավ է, որ այդպիսի բան չի եղել, ինչ լավ է, որ այդպիսի բան չէր կարող լինել* (ընդգծումները վիպասանին են)»[24]:

Աշխարհը տրոհված է կատարյալի և իրականի, որոնց միջև առկա հակադրամիասնությունների անխուսափելիությունը հանգեցնում է անհատի երկատմանը: «Մենք պետք է մտածենք մարդու մասին: Մենք համառ անհրաժեշտություն ենք զգում մարդկանց միջև նոր տեսակի կապեր ստեղծելու: Ես վախենում եմ այն բանից, ինչ կատարվում է այսօր, մենք ապրում ենք տներում և չենք ճանաչում հարևաններին, բոլորս էլ օտար ենք իրար... »[25], -ասումային ռումբի հոր շուրթերով անհազանգում է Ջեյթունցյանը:

Ջեյթունցյանի՝ երկատման մոտիվին դիմելը և հետագայում նրա ստեղծագործության մեջ այս մոտիվի գերիշխող դառնալը պայմանավորված է երկաշխարհության գաղափարի, նմանակի կերպարի միջոցով անհատ-հասարակություն պայքարի, անհատի ներաշխարհի, երկատված անհատի ողբերգության ներկայացման գեղարվեստական առավել բազմազան հնարանների օգտագործման հնարավորությամբ: Այս համատեքստում «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլի վեպը», ըստ ամենայնի, նորություն էր 70-ականների հայ գրականության մեջ:

Ծանոթագրություններ

1. Абрамян Л.А. Человек и его двойник: к вопросу об истоках близнечного культа // Некоторые вопросы изучения этнических аспектов культуры. М., 1977.
2. Карельский А. Эрнст Теодор Амадей Гофман / Вступ.ст. в кн.: Гофман Э.Т.А. Собрание сочинений. - В 6 т., Т 1. - М.: Художественная литература, 1991. - С. 3-25.
3. Նարեկացի Գ., «Մատյան ողբերգության», «Նահապետ հրատ», Եր, 2007:
4. Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, № 3 . pp. 73-80:
5. Гинзбург Л. О психологической прозе. Л., 1977.
6. Կանթեղ, 2004, № 3. pp. 3-9:

7. ԵրՄՀ «Գիտական տեղեկագիր», Եր, 2008:
8. Զեյթունցյան Պ., Կլոդ Ռոբերտ Իզերլի, «Հայաստան», 1968:
9. «Երևո տարով ուշացած գրականություն», Գրական թերթ, 1970թ, N 37:
10. «Երկխոսություն», Գրական թերթ, 1974 թ. N 19:
11. Նույն տեղը:
12. Գրական թերթ, 1970, N14
13. Ժամանակակից հայ արձակը, Երևան, 1981, էջ 29:
14. «Պերճ Զեյթունցյանի նոր վեպը», Սովետական գրականություն, 1970, N 9:
15. Զեյթունցյան Պ., «Կլոդ Ռոբերտ Իզերլի», «Հայաստան», 1968, էջ 3:
16. Նույն տեղը, էջ 114:
17. Նույն տեղը, էջ 119:
18. Ս.Սարինյան, «Քննադատությունը և գեղարվեստական զարգացումը», էջ 169:
19. «Գրական թերթ», 1973, N 1:
20. [А. С. Пушкин, Собрание сочинений в 10 томах](#), М, 1962.
21. Զեյթունցյան Պ., Կլոդ Ռոբերտ Իզերլի, «Հայաստան», 1968, էջ 95:
22. Նույն տեղը, էջ 119:
23. Նույն տեղը, էջ 249:
24. Նույն տեղը, էջ 3:
25. Նույն տեղը, էջ 86:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Արտակ Ղուլյան - ԱրՊՀ գրականության և լրագրության ամբիոնի դոցենտ, ք.գ.թ.
 Համլետ Մարտիրոսյան - ԱրՊՀ գրականության և լրագրության ամբիոնի հայցորդ

Հոդվածը տպագրության է ներառվում խմբագրական կոլեկցիայի անդամ, ք.գ.դ., Ս.Խանյանը: